

Hans Egede og Grønland

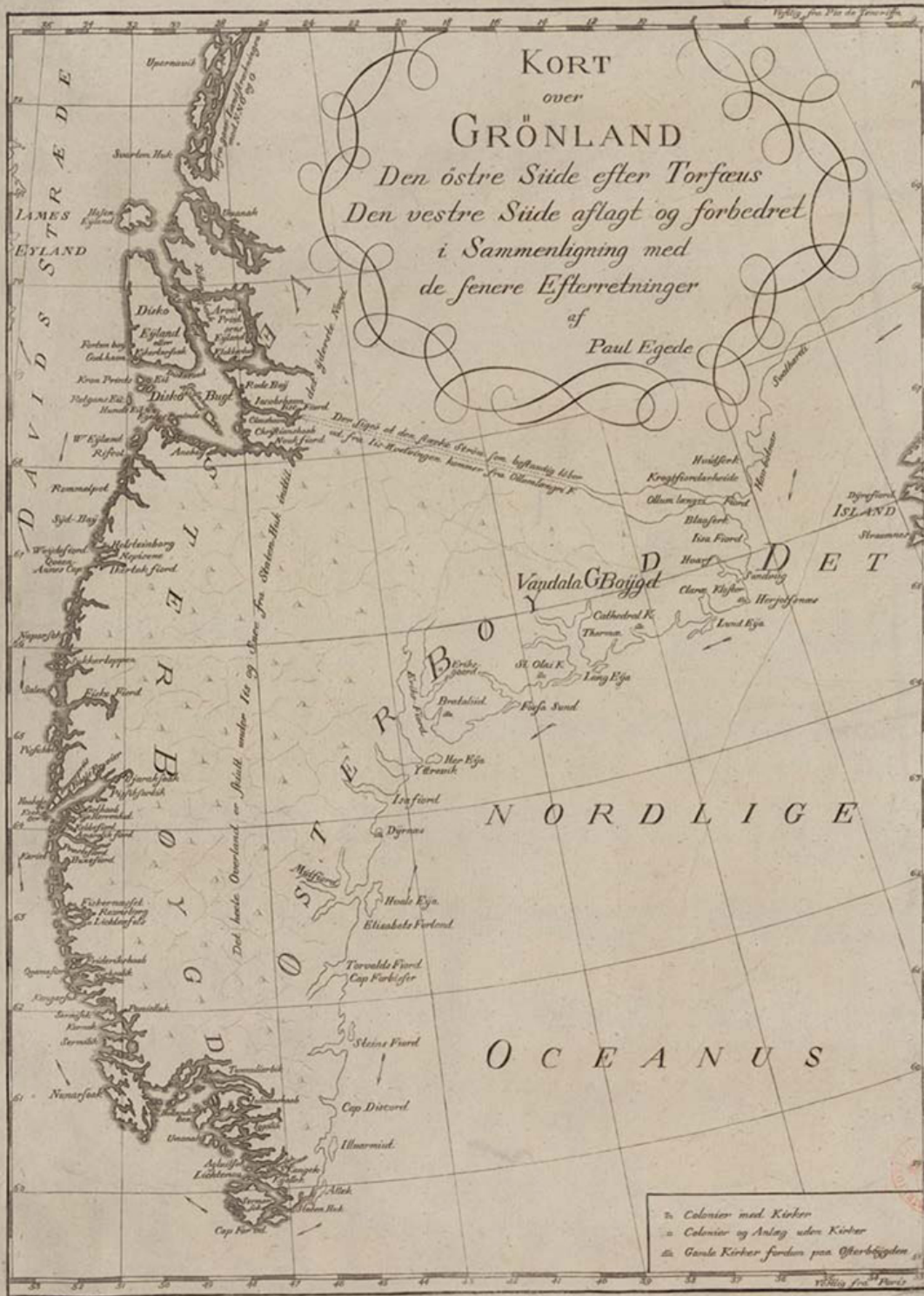
Tre generationer af
slægten i 1700-tallet

Stephen Egede Glahn

HANS EGEDE

Ge D 15807

ge D 15807

10667

Indhold

Forord

Hans Egedes liv indtil 1721

Opvækst

Sognepræst

Grønland

Modstand

Præstestriden

Bergen

Krigen

„Håbet“

Håbets Ø

Statsretlig status

Befolkningen

Kristendom

Hollænderne

Grønlænderne

Opgaven

Religion

Retssystemet

Kvinderne

Ægteskab

Protestantisme

Knud Rasmussen
Mission og handel
Dåben
Danmarksrejsen
Åndemaneren
Status

Godthåb 1728

Tilbageblik
Grundsyn
Dødens høst
Bønskrift
Niels Egede
Skudsmål
Ulykken
Herrnhutterne
København

Poul Egede

Tilbageblik
København
Godthåb
Diskobugten
Vækkelsen
Hjemrejse
Arnarsaq
Poul Grønlænder
Sprogforskeren
Ægtefæller og børn

Henric Christopher Glahn

Barndom

Ungdom

Holsteinsborg

Adfærd

Forudseenhed

Europa

Norge

Danmark

Studietur 2002

Sisimiut

Chaplin

Gæstelærer

Aasiaat

Nuuk

Et slægtsvåben

Eftertiden

1921 og 2021

Litteratur

Forord

Natten til den 21. juni 2020, Grønlands nationaldag, blev den berømte statue af Hans Egede i Nuuk overhældt med rød maling og givet påskriften „DECOLONIZE“. Dette blev dermed et eksempel på, at mens nogle omfatter en statue med taknemmelighed og varme følelser, er der andre, der ser på den med modstand og afsky. I et demokratisk samfund er der grund til at tage begge holdninger alvorligt, og ved at undersøge de bagvedliggende årsager og tale om dem, kan man muligvis komme de historiske kendsgerninger nærmere.

I min stue hænger der en række af syv små, ovale dobbeltportrætter. De repræsenterer syv generationer før mig på min fars side. Øverst hænger Hans Egede og Gertrud Rasch. Derefter deres ældste søn, Poul Egede og Elisabeth Maria Frauen, og under dem deres datter Giertrud Kirstine Egede og Henric Christopher Glahn. Disse tre generationer har altid betydet særlig meget for mig, fordi de har betydet så meget for Grønland og grønlænderne.

I min slægt har mange enten været præster eller officerer. På forunderlig vis nåede jeg selv at være begge dele i mit liv, da jeg i sin tid var soldat og officer i 24 år og derefter sognepræst i 26 år. Jeg har mødt mange, der stiller spørgsmålstegn ved den kombination, men for mig har det nu ikke været så underligt.

Hvorfor tilbragte jeg halvdelen af mit arbejdsliv i Forsvaret og den anden halvdel i Folkekirken? Det korte svar er, at det nu engang var meningen med mit liv, men naturligvis er der en længere historie bag. Jeg var i Forsvaret 1955-79, under den kolde krig, da Danmark havde militære styrker for at

forsvare landet i tilfælde af angreb eller for at deltage i militære operationer i overensstemmelse med De Forenede Nationers Pagt. Dansk forsvar var dengang et redskab til at bevare freden i Europa. Det var en opgave, som jeg helt og fuldt kunne gå ind for.

Men jeg havde desuden siden min tidlige ungdom interesseret mig for teologi. Måske skyldes det først og fremmest døden, som tidligt kom ind i mit liv, da min mor og min ældste søster døde af sygdom, da jeg var henholdsvis 3 og 14 år gammel. I Det nye Testamente fandt jeg den trøst og det håb i Kristus, som døden ikke har magt over. Som 14-15-årig overvejede jeg kraftigt at læse teologi, men min far, som under 1. Verdenskrig havde gjort tjeneste ved sikringsstyrken som løjtnant ved Jyske Dragonregiment, havde lært så meget gennem sin tid i Forsvaret, at han inderligt ønskede, at jeg skulle blive A-officer. Det blev jeg så, men interessen for teologi mistede jeg ikke af den grund.

Da jeg som major i 1970`erne gjorde tjeneste i Forsvarets Efterretningstjeneste, benyttede jeg i 1976 muligheden for at studere teologi efter den 10-årige lov, der var blevet vedtaget for at afhjælpe præstemanglen. Efter at have bestået de fem teologiske eksaminer, som denne uddannelse indebar, blev jeg i 1979 ordineret og indsat som sognepræst i Munke Bjergby og Kirke Flinterup nord for Sorø, hvor jeg med taknemmelighed gennemlevede 26 år.

Hvorfor har jeg ønsket at skrive en bog om Hans Egede? Først og fremmest, fordi det i 2021 er 300 år siden, han ankom til Grønland. Da jeg er den eneste nulevende præst, som er direkte efterkommer, har jeg hele tiden ment, at jeg burde gøre noget i den anledning. Som nævnt blev statuen af Hans Egede i 2020 skændet, og det er ikke første gang, det er sket. Årsagen er, at nogle grønlændere opfatter statuen som et symbol på dansk kolonialisme, men når grønlænderne for 100 år siden rejste den statue, er det fordi Hans Egede i 1728 grundlagde Godthåb, som nu hedder

Nuuk, og fordi det først og fremmest er ham, man kan takke for, at den evangelisk-lutherske kristendom kom til Grønland og blev forkyndt på grønlandsk.

Mange dygtige historikere har i tidens løb skrevet mangt og meget om Hans Egede og Grønland. Derfor har jeg ønsket at skrive om den betydning, som han og de to efterfølgende generationer af hans slægt har haft for Grønland i 1700-tallet. Jeg ønsker også at nuancere det billede af Hans Egede, som netop i denne tid nok er blevet det fremherskende - at han er blevet et symbol på kolonialisme og Grønlands afhængighed af Danmark.

Jeg har - så at sige - altid levet med Hans Egede som det menneske, han var, af kød og blod, på godt og ondt. Som ethvert andet menneske. Men alligevel noget ud over det sædvanlige, for at sige det mildt. I min slægt på fædrene side er Hans Egede min tip-tip-tip-tipoldefar. Hans ældste søn, Poul Egede, er min tip-tip-tipoldefar, og Poul Egedes ældste datter, Giertrud Kirstine Egede, er min tip-tipoldemor, fordi hun i 1771 blev gift med min tip-tipoldefar, Henric Christopher Glahn.

Hans Egede og Poul Egede er blevet kaldt henholdsvis Grønlands apostel og Nordgrønlands apostel, og H.C. Glahn var missionær i Holsteinsborg (Sisimiut) fra 1763 til 1769. Han talte grønlandsk og gik fordomsfrit ind for, at grønlænderne skulle bevare så meget som muligt af deres traditioner og kultur, bl.a. trommesangene. På det tidspunkt var der stort set ingen andre missionærer, der erkendte rigtigheden i dette.

Jeg har siden min tidligste barndom set på billederne af disse tre generationer i min slægt, og jeg er også vokset op med bevidstheden om den store indflydelse, de har haft for udviklingen i det grønlandske samfund i 1700-tallet. I mit barndomshjem stod der en stor buste af Hans Egede, og jeg har altid båret mit mellemnavn med stolthed. Da vi lever i Jantelovens land, vil jeg her indskyde en bemærkning om stolthed. Den engelske forfatter Henry Fielding har engang i

1700-tallet udtalt, at der „under himmelen intet mere latterligt findes end en stolt præst“. De ord kan jeg egentlig helt og fuldt tilslutte mig, og når jeg alligevel bruger ordet stolthed, er det i den betydning, Karen Blixen lægger i det, når hun i *Den afrikanske farm* skriver: „Stolthed er bevidstheden om og troen på den tanke, som Gud havde, da han skabte os. For den stolte mand er denne tanke altid nærværende, at det er hans mål at fuldbyrde den.“

Da jeg altid har interesseret mig for Hans Egede og hans betydning for Grønland, vil jeg gerne bidrage til at nuance billedet af manden, som – sammen med de to efterfølgende generationer af slægten – mere end nogen anden står bag den gode del af forbindelsen og skæbnefællesskabet mellem Danmark og Grønland. Hvis Hans Egede ikke havde været i Grønland, ville verdens største ø sandsynligvis have været en hollandsk eller engelsk koloni, og betragter man de to landes koloniherrødmme, er det muligt at forestille sig, at det lille grønlandske folk var havnet som et underkuet og udnyttet kolonifolk uden eget sprog og ribbet for kultur. Mange grønlændere er med stolthed klar over den særstilling, de har i forhold til andre inuitfolk, og mange af dem er også klar over, hvor stor betydning Hans Egede har haft i den sammenhæng.

Ganske vist var Hans Egede kun 15 år i Grønland, men hans efterfølgende arbejde for Grønland fra København og hans betydning for de to efterfølgende generationer af slægtens virke i Grønland er det på tide at få understreget.

For at gøre bogen så letlæselig som muligt har jeg ved citater, med relativt få undtagelser, valgt at bruge moderne retskrivning.

Hans Egedes liv indtil 1721

Hans Egede blev født i 1686 i en tid, som er nærmest ufattelig meget anderledes end den tid, hvori vi lever. Eksempelvis havde man stadig heksebrændinger i Europa. Norge-Danmark havde siden 1380 været forenet i ét rige, som var underlagt den dansk-norske konge, der residerede i København. Der var dødsstraf for gudsbespottelse, majestætsfornærmelse, drab, vold mod forældre, homoseksualitet og incest, som det fremgår af Christian V's Danske Lov af 1683.

Kongen var enevældig, og man betragtede ham som indsat af Gud med den dobbelte opgave at sikre sit folk velsignelse ovenfra og samtidig sikre, at dette blev påskønnet af folket ved lydighed mod Guds befalinger, der blev anset for indeholdt i landets lovgivning.

Hans Egedes far, Poul Hansen Egede, kom fra Vester Egede på Sjælland, hvor hans far, Johannes Jensen Colding, var sognepræst fra 1629 til sin død i 1659, som det fremgår af præstetavlen i den smukke Vester Egede kirke. Oprindeligt havde denne Colding haft efternavnet Ravn, men da han mødte flere med det samme efternavn, som han ikke var i familie med, tog han navn efter sin fødeby. Hans børn gjorde det samme, idet de, efter deres fødested, tog navnet Egede, og en af hans sønner, Poul Hansen Egede, forlod Sjælland og rejste til det nordligste Norge. Vi ved ikke, hvorfor Poul forlod denne smukke del af Sjælland, som er hjemsted for høje, slanke bøge og bølgende bakkedrag, og hvor Susåen strømmer langsomt gennem landskabet, for at drage af sted og slå sig ned på et barsk, koldt og farefuldt sted nord for Polarcirklen. Men det formodes, at han i nogle år har været

ansat hos sorenskriveren (underretsdommer) i Senjen, Jens Hind, for i 1679 fik han papir på at skulle overtage dennes embede, og året efter giftede han sig med sin arbejdsgivers datter, Kirsten Hind, så måske er det netop hende, der blev den egentlige årsag til, at han slog sig ned på dette sted.

Blandt deres fem børn var Hans Poulsøn Egede den ældste søn, der kom til verden den sidste dag i januar 1686 på det gamle høvdingesæde Harstad på nordøstsiden af Hinøen, Norges største ø. På dette tidspunkt var Harstad en lille gård, som faren ejede og beboede.

Lige til sin død tjente sorenskriveren i Senjen kun en ussel løn, der svigtede, når øens indtægtskilde, sildestimerne, udeblev. Så var han henvist til at skaffe sig føden ved hjælp af jagtgeværet på fjeldet eller med sin lille båd på havet i al slags vejr. Men han svigtede ikke de fædrene traditioner og ønskede, at sønnerne skulle studere teologi for at blive præster. Når man er vokset op i en præstegård, har man så at sige fået Jesu ord ind med modermælken, og hvis man gennem kendskabet til de ord er blevet overbevist om, at de er det vigtigste, der er sagt til mennesker, må man selvfølgelig gå ind for, at de også skal viderebringes til dem, der ikke har hørt dem endnu.

Opvækst

I et forsøg på at forstå den tid, hvori Hans Egede voksede op, bør det nævnes, at han som 14-årig hørte om begyndelsen på Den store nordiske Krig, som med mellemrum varede til 1720. Det begyndte med angrebet på Danmark den 4. august 1700. Den dag gik den svenske Konge, Karl XII, med flere tusinde soldater i land på kysten mellem Humlebæk og Tipperup syd for Helsingør. At Karl XII med sine militære styrker snart efter forlod Danmark på grund af mere presserende opgaver andre steder, er en anden historie. Krigen sluttede først efter svenskernes

belejring af den norske fæstning Frederikssten ved byen Frederikshald, fordi Karl XII en vinteraften 1718 dér faldt for en kugle, der gik gennem begge hans tindinger. Frederikssten og krigens afslutning skulle få stor betydning for Hans Egede, Danmark, Norge, Grønland og USA.

Hans Egede blev i sin barndom først undervist i fire år af sin morbror, som var sognepræst i nærheden og derefter af en anden præst, der var søn af biskoppen i Bergen. Det fortælles, at Hans Egede under sin skolegang fik så dårlige øjne, at han overvejede at opgive sit studium. Men en dag, da han var på ridetur med en anden elev, ramte denne ham tilfældigt med en piskesnert over øjnene. Det smertede stærkt, men medførte hurtigt en fuldstændig helbredelse af synet, som derefter forblev skarpt til hans alderdom. Om dette faktisk har fundet sted, eller det er en myte, ved vi naturligvis ikke. Hvis det er en myte, fortæller den, at når det nu var Guds tanke, at hans liv skulle forme sig, som det gjorde, var det vigtigt, at hans syn var så skarpt som muligt, og hvad midler og metoder angår, er Guds veje uransagelige. Under alle omstændigheder medbragte Hans Egede fra sin hjemegn et legeme og en psyke, der var blevet hærdet på forskellig vis. Han var født og opvokset på Hinøen på et sted, som ligger nord for den nordlige polarkreds, på højde med Diskobugten på vestsiden af Grønland, og fra drengeårene havde han lært at klare sig under særdeles barske forhold både på fjeldet og på havet i al slags vejr.

Han havde desuden fra begyndelsen af livet fået en forståelse for, at kristendom ikke er meninger eller anskuelser, men en livsholdning, der udfolder sig i handling. Han har vel også været klar over, at den egentlige opgave for Jesus af Nazareth ikke havde været at stifte en ny religion, men at lægge „en surdej ind i verden for at gennemsyre mennesker og samfund med en ny ånd“. Som følge af Jesu ord skulle mennesker komme til at tænke på en ny og anderledes måde.

Efter skolegangen i Norge kom han, 18 år gammel, til København sommeren 1704, hvor han efter halvandet år tog sin teologiske embedseksamen fra Københavns Universitet. Han bestod med et middelmådigt resultat, men fik til gengæld et anerkendende vidnesbyrd af den navnkundige professor Hans Bartholin for „stor flid og hurtighed“. Når man tager den ultrakorte studietid i betragtning, kan dette vidnesbyrd næppe siges at være en overdrivelse. Denne københavnske karriereteolog og indædte modstander af kristen mission skulle bare have vidst, at det var ingen anden end grundlæggeren af grønlandsmissionen, han havde givet dette gode skudsmål.

Under Hans Egedes ophold i København døde hans far og efterlod sig en gæld på 300 rigsdaler. Derfor gjaldt det om hurtigst muligt at komme hjem og få et embede, så han kunne afhjælpe de savn, der uden tvivl har rådet på Harstadgård efter forsørgerens død.

Sognepræst

Hans Egede blev som 21-årig den 25. april 1707 ordineret og indsat som præst i Thorsten i Lofoten i det nordvestlige Norge, hvor klimaet er næsten lige så barskt som i Grønland. På grund af en ældre embedsbroders sygdom blev han af biskoppen i Trondheim den 25. juni samme år flyttet til Vågen med titel af reciderende kapellan, men i realiteten var han at betragte som selvstændig sognepræst i Vågen, dog underlagt den ældre sognepræst i Lødingen, Hr. Jakob Svendssøn Parelius.

Samme år blev Hans Egede gift med den 13 år ældre Gertrud Nielsdatter Rasch, datter af områdets lensmand. Hun var en begavet og klog kvinde, der sandsynligvis har kendt ham fra hans tidligste barndom. Da hendes far døde i 1704, efterlod han kun sine seks børn hver 7 rigsdaler i arv, så det var i hvert fald ikke noget fornuftsparti fra Egedes

side. Men fordi han ikke giftede sig med enken efter den forrige præst, Dorothea de Fine, som sædvanen foreskrev, fik han fra begyndelsen en hævngherrig fjende på egnen, fordi hun følte, at han havde begået en blodig uret mod hende ved at gifte sig med en anden. Dorothea de Fine var en velhavende kvinde, der boede på en større gård, og hun havde set frem til at ægte den nye, unge præst. Blandt hendes venner var i øvrigt Jakob Parelius i Lødingen, og gennem dennes stridigheder med Hans Egede fik hun muligheder for hævn. Hvorledes dette gik for sig, kan ikke ses tydeligt; men man kan derimod slutte sig til det. I Dorothea de Fines velstående og gæstfrie hjem kom alle embedsmænd, både de civile og gejstlige, når deres rejser førte dem til Vågen, mens de gik den fattige præstefamilies hus forbi. Fra begyndelsen var den unge præst og hans kone således nærmest helt udelukket fra den kreds, der under normale omstændigheder ville have udgjort deres omgang. Der er næppe tvivl om, at den påvirkning, som egnens embedsmænd og honoratiores blev udsat for i Dorothea de Fines hjem, har spillet en stor rolle i denne sammenhæng. Som præst var Hans Egede derimod til velsignelse for mange, idet der foruden sogneboerne også kom mange fremmede fiskere til hans gudstjenester.

Hans evner viste sig i øvrigt på forskellig vis. Da en ny kirke i Vågen var blevet bygget, kom biskoppen på besøg for at visitere og indvie kirken. Han roste arbejdet, men gav udtryk for, at altertavlen var for prægtig og for kostbar til en kirke i en lille fiskebygd. Til dette kunne Egede tørt konstatere, at eftersom han selv havde lavet den, havde den ikke kostet noget.

Grønland

Gennem læsning og personlige forbindelser fik Hans Egede imidlertid en så stærk interesse for Grønland, at han til sine

overordnede allerede i 1710 fremsendte et forslag om at påbegynde mission blandt nordboernes efterkommere i Grønland for at omvende dem til den evangelisk-lutherske tro. Forinden havde han læst al den missionslitteratur, han kunne få fat i, og overvejet, hvordan en missionsindsats kunne gennemføres. Han harmedes, når han læste, at nogle missionærer var med til at oprette kolonier, fordi han anså kolonialisme, den politik der sigter mod at få herredømme over områder i andre verdensdele, for at være en ukristelig sag.

Han fortæller selv, at hans interesse for Grønland første gang blev vakt, da han i 1708 læste en gammel Norgesbeskrivelse, Peder Claussøns „Norriges Historie“ fra 1632. Hvad der i den grad fangede hans opmærksomhed, var ikke mindst afsnittet om det store og fjerne norske land, Grønland. Her læste han om nordboerne, der med den norsk-islandske høvding Erik den Røde (født ca. 950) i spidsen for en flåde på 25 skibe, hvoraf 14 nåede frem, i år 982 kom til dette ukendte land, som han selv gav navnet Grønland. Hans Egede læste om, hvordan disse nybyggere havde bredt sig op langs vestkysten i landet, der havde ligget øde siden Kristi fødsel. I de følgende århundreder udviklede der sig i Syd- og Vestgrønland, under norsk og fra 1380 dansk-norsk overhøjhed, et velorganiseret aristokratisk styret bondesamfund af nordisk type baseret på husdyravl. Kornavl kendtes ikke. Der var tale om rent sæterbrug uden brug af plov, men med kvæg, får, svin og geder, som gik på græs om sommeren og stod på stald om vinteren, hvor dyrene blev fodret hovedsageligt med hør. En variant af det vestnorske højlandsbrug, som vikingerne havde ført med sig på deres århundredlange udbredelse mod vest, først til Færøerne, senere Island, Shetlandsøerne, Orkneyøerne, Hebriderne og nu altså også til landet ved verdens ende, Grønland. Tre bygder blev det til, og den største, Østerbygden, forestillede man sig i begyndelsen af 1700-tallet beliggende på Grønlands østkyst. Denne